

Анна Пажимиес (Варшава, Полша)

ПРАБЪЛГАРСКИ СЛЕДИ В БАЛКАНСКАТА ОНОМАСТИКА

Една от причините за оформянето на ономастиката като отделна научна дисциплина произтича от възможностите, които тя ни дава да получим информации за езиците, говорени в далечното минало на даден терен. Често в ономастичната лексика намираме единствените доказателства за характера на език, който вече не съществува. Всички знаем, че определянето на произхода и на значението на топонимите, антропонимите и етнонимите е трудно и несигурно занимание, толкова повече, че тези три лексикални категории често са свързани със себе. Едно лично име или етноним може да бъде дадено на местност (*Юруков кладенец*) и обратното: личното име може да произлиза от името на местност (Плевенлиев). Трябва да приемем, че с развитието на изследванията на ономастичния материал, от една страна, и сравнително-историческото езикознание, от друга, етимологичните изводи и особено свързаната с тях реконструкция на мъртвите езици, могат с времето да се окажат неточни и даже неверни. В езикознанието имаме много примери за това как изводи, направени на основата на научни за дадено време доводи, се оказват неверни при конфронтацията им с нови открития и това е нормално явление. Лошото е, когато различни нови предложения в тази област нямат нищо общо с науката. Тук не става дума за народната етимология, която е естествено явление, а за тези, които претендират за научност. Желанието да се докаже известна теза, отговаряща на политически или идеологически виждания и предпочитания, предизвиква пренебрегване на научната методология преди всичко от страна на учени, които най-често са далеч от езикознанието. За

съжаление, от известно време се срещаме с такива „открития“, които в началото, още при тяхното появяване, бяха приети от страна на езиковедите като незаслужаващи внимание. Но, според мен, положението започва да става сериозно и смятам, че е време да се реагира. Имам предвид тезата за индоевропейския произход на езика на Аспаруховите българи, който сериозни учените след дълги научни търсения определиха като принадлежащ към тюркското семейство в рамките на алтайското макросемейство. Проблемът е по-широк и обхваща не само езика, но и расовата принадлежност на прабългарите. Остава се с впечатлението, че тюркската принадлежност на езика на прабългарите не се харесва не само за това, че терминът *тюркски* се свързва с петвековната османска власт на Балканите, но и поради поставянето на индоевропейския произход на по-високо ниво от алтайския. Не сме единствените, които по този начин реагират на болезнени факти от миналото. Достатъчно е да се огледаме около себе си, за да намерим не един подобен случай, не едно изкривяване на историческите факти, тяхното преиначаване или игнориране. Искам все пак да спомена, че идеологията, опираща се на идеята за превъзходството на индоевропейската генетика над всички останали не само че не е научно обоснована, но нейното приложението в политическия и обществен живот донесе, както всички знаем, трагични последствия. Нямам намерение тук да се боря с тези идеологически възгледи и да доказвам тяхната неправилност. Искам само да направя ясно разграничение между принадлежността на езика към дадено езиково семейство от етничната, антропологична идентичност и молекулярна генетика (ДНК) на говорещите този език, които могат да определят техния расовия тип. Етничните смесвания са толкова чести, че антропологичното и расово деление даже в неголеми групи е понякога доста трудно. Що се отнася до езика, трябва да имаме предвид, че за неговата класификацията не стоят никакви расови, етнични, анатомични, ембрионични, молекулярни, още по-малко национални аргументи. Класификацията им в макросемейства и в отделни семейства, групи и подгрупи се извършва на базата на техните характерни езикови особености в областта на

фонетиката, морфологията, лексиката. Въпреки тези очевидни истини прабългарският език редовно се свързва с расовия тип на прабългарите, който също не трябва да бъде тюркски. Веднага искам тук да подчертая, че тюркски расов тип изобщо не съществува. Този факт беше често подчертаван от известния френски тюрколог Л. Базен всеки път, когато ставаше дума за това. Всъщност няма тюркски и турски расов тип, така както няма славянски и много други.

Както вече споменах, в науката е прието, че прабългарският език принадлежи към тюркското езиково семейство, което е клон от алтайското макросемейство. Генеалогичната му класификация започва от пратюркския, който се разпада на две основни групи – прабългарска (огурска) и общотюркска.¹

Въпреки всичките старания на привържениците на тезата за нетюркския произход на прабългарския език, до сега не ми е известна негова класификация в индоевропейското езиково семейство. Доказването на тази теза се опира на намирането на приличащи си думи в съвременния славянски български език и в съвременните индоевропейски езици, говорени там, където се предполага, че прабългарите са преминавали по време на своето дълго пътуване до Европа. Езиците, в които най-често се търсят и намират сравняваните лексикални единици, са: източно ирански, северно ирански, част от които са мъртви, като тохарски, хетски, лувийски, авестийски, скито-сарматски. Живите между тях са хуфски (Таджикистан), осетински, като наследник на скито-сарматските езици (Осетия), памирски: бартангски, вахански, ишкашимски, йъдгайски, шугнано-рушански (Афганистан и Таджикистан). Разбира се, лексикалното съпоставяне е нормален подход в историческото езикознание, но за да се докаже езиково родство, необходимо е да се вземе под внимание историческото развитие на сравняваните лексеми и на езиците, в които се употребяват. Не можем да правим акробатичен скок от плюс-минус две хилядолетия и да решим, че те са сродни. Нищо чудно, че изводите от такъв подход са понякога толкова абсурдни, че езиковедите по сравнително-историческо езикознание нямат желание да реагират на тях.

Още един важен факт не се взема под внимание при търсенето на прабългаризмите в споменатите езици. Имам предвид езиковите връзки и взаимни влияния като резултат от дълговременното съседство между тюркските и индоевропейските езици, към които трябва да прибавим и угро-финските и китайския – връзки, съществували в далечното минало, още при оформянето на техните праформи. Отдавна е забелязано в езиковедските среди съществуването на общи езикови единици от неясен произход, въпреки правилно прилагани етимологични подходи в различните езици от споменатите семейства. Обяснението се търси в това, че тук са замесени не само процеси на интензивна контаминация, а може би също така и в общото им оформяне в атмосферата на многократна обмяна на голям брой заемки. Такъв е примерът с доказването на тюркски или източноирански произход на лексеми, достатъчно логично обяснявани и като индоевропейски, и като тюркски, което предизвиква различни мнения и спорове между етимолозите. Тук става дума за времето на пратюркския език (III–II век пр. н. е.), преди да настъпи неговото разпадане, в следствие на което се обособява огурската група, чието развитие е различно от това на останалите тюркски езици. Разбира се, контактите между тези две групи не са прекъснати. Те имат важно значение за тяхната вътрешнотюркская класификация на различни подгрупи.

Връщайки се към прабългарския език, и по-точно към неговите останки, трябва да знаем, че ако дадена лексема, в това число и ономастична, реконструирана въз основа на доказани правила на нейните фонетични, морфологични и семантични особености, ни довежда до пратюркската ѝ форма, няма основание да решаваме, че е индоевропейска само защото сме намерили приличащи ѝ на пръв поглед думи в индоевропейските езици. Трябва да се взема предвид големият брой заемки от алтайски езици в тях. Не е изключена също така и езикова тюркизация на племена, говорещи индоевропейски езици. Тук ролята на властта, религията, обичаите е решаваща. Независимо от всичко това, научните изследвания показват, че при идването на хуните и прабългарите в Европа техните езици са вече оформени като тюркско-алтайски. Това не

значи, разбира се, че цялото население, влизащо в състава на техните държавни организации, е говорело езика им. До ден днешен многоезичието в големите империални държави е нормално явление, но езикът на властта е общ за всички етнически и езикови общности.

След тези кратки методологични забележки ще се спра доста подробно на един топоним, който показва на практика сложността на етимологичните изводи, правени върху заемки от мъртви езици.

Стърга

Значението на думата *стърга* 'тесен проход, през който пропускат овцете за доене' (РРОДД); *стърга, страга, струга* 'прелаз, проход на загон, на кошара за овце', 'пътека в гора, по която минават диви зверове' (Найден Геров), 'тясно място', 'врата за влизане в кошара', 'място за преминаване през заграден имот', 'празнина между предните зъби', 'горист склон', 'плетена врата на кошара' (БЕР, Т. VII 527); *istîrgà, istîriğa* 'покрита отгоре кошара, оградена от страни с камъни и храсти' (турски говори в Североизточна България)²; *straga* 'стопанска постройка, място, където се подслоняват овцете при лошо време', 'оградено място, където преминават овцете за доене' (SJP), 'постройка за овце на пасбище', 'кошара за овце' (Вгъскнер 518) (пол.); *strúga* (сръб.) 'преход през плет', 'заградено място за отглеждане на добитък', 'кошара', 'място, където се доят овце', 'път', 'корито на река' *strungă* (рум.); *sztrunga* (унг.); *sztrunge* (албан.); *strunga* (слвц.); *Strunga* име на град в североизточна Румъния, *Струга* град в югозападна Македония, недалеч от границата с Албания. Както виждаме, думата е не само балканска. Отвъд Балканския полуостров се намира главно в района на Карпатите.

Проф. Румен Даскалов, автор на книгата *Чудният свят на древните българи*, добавя добруджанско значение 'оглеждане, сгледа', (което не намерих в речниците) и съобщава, че произхожда от памирските езици, където тази дума значи 'око'. Като производна от *стърга* е *стъргало* 'название на централната улица, по която стават вечерните разходки'. „Явно там се е извършвала

стъргата – взаимен оглед на младите хора”³. Това е цялата индоевропейска етимология на думата, която получаваме от автора. Няма информация какво е точното произношение на думата, означаваща *око* в отделните памирски езици, коя е памирската лексема, която произлиза от *око*, чието значение е ‘оглеждане’, как тази дума е произнасяна и записвана в другите индоевропейски езици, какво е историческото ѝ развитие, нейната реконструкция, какво е мнението на етимолозите и какви са техните грешки. Най-вероятно авторът смята, че сравнението, което той прави, е толкова очевидно, че няма нужда от никакви допълнителни обяснения и доводи.

Трябва да отбележим, че значенията на *стърга*, записани в речниците, са доста далеч от ‘оглеждане’ и от ‘око’, понеже както и думата *стъргало*, която се приема за производна от *стърга*, се отнасят по-скоро до определено място. Това позволява да допуснем, че може да я намерим в топонимията. Ето резултатите на търсенията на *стърга* в сборниците на българската топонимия:

Казанлъшко: *Стъргата* „поляни” (стр. 762), *Заешкото стъргало* „място, където излизали зайци” (стр. 436), «горски разсадник и площи с люцерна; в южния край на горски разсадник „има два близки един до друг хълма, откъдето според предание по пътека преминавали овцете, като се вземал данък за тях»; „тясно място в овчарско помещение (камена овчарска колиба), където минава добитък; там се делят овцете при доене и стригане”. *Стъргало* „място за разходка” от *стърга* „преграда”.

Плисковско-мадарски: *Стъргата* „склон, зает от пасища”, „хълм, зает от пасища”; *Стърга* „място, където нощуват и издояват овцете” (стр. 278).

Великотърновско: *Стъргата*, „гора и ниви, стари кошари, от стърга ‘тясно място на сграда за прекарване на овце за доене’.

Стъргето „горист склон с кошари, където имало *стърги*” (стр. 265)

Тополовградско: *Стърги* мн. ч. от *стърга* „врата на кошара, през която минава добитък” (стр. 211), Дядо Михови *Стърги* „пладнице и стари кошари” (стр. 134).

Топонимът не е записан в сборниците от Западна България: Луковитско, Никополско, Пещерско, Ардинско, Брезнишко, Ивайловградско, Беленско, Пернишко, Русенско. Този факт събужда подозрение, че може да има връзка с ранното прабългарско присъствие в Североизточна България. Разбира се, не можем да изключим пропуски при събирането на топонимичния материал, а също така и нейната употреба като нарицателно име в тези области.

БЕР представя няколко етимологии на Миклошич, Мейер, Ст. Младенов и др., чиито автори имат различни и недостатъчно убедителни мнения относно етимологията на *стърга*.

В това положение на несигурност за индоевропейската етимология логично е да проверим дали алтайско-огурският произход е възможен. За тази цел се отправяме, разбира се, към чувашкия език, единственият жив език от огурската (хуно-българската) подгрупа на тюркските езици и към останалите тюркски езици, главно тези, за които знаем, че са били в ранен контакт с огурските езици, сред които особено важен е якутски. За да намерим там съответстващата на *стърга*, трябва да направим фонетична, морфологична и семантична реконструкция въз основа на характерните особености на чувашкия език в неговия исторически аспект.

I. Реконструкция на коренната сричка *стър*:

1. Началната съгласна може са бъде *s*- или *ś*-. Палаталната чувашка съгласна *ś*- съответства на пратюркската начална **j*-, която е запазена в старотурски и в повечето съвременни тюркски езици. Алтернацията **j* > *ś* е характерна само за съвременния чувашки език. Непалаталната *s*- на мястото на общотюркската *j*- (сигматизъм) се намира в лексиката в якутския, който е бил в тесни връзки с огурските езици до V век.⁴ Това подсказва, че от историческа гледна точка сегашното чувашко-общотюркско съответствие *j*- ~ *ś*- е преминало през етап *j*- ~ *s*-.

2. Гласната в първата сричка, вероятно редуцирана, отговаря на сегашните чувашки *ă*, *ĕ*, или *ĭ*. Нейната редуцираност обяснява характера на началната сричка *стър*/*стръ*-, където имаме ступване на съгласните *ст*- и *стр*-, нетипично за тюркските езици.

Трябва да обърнем обаче внимание на това, че в чувашките диалекти подобни струпвания се срещат, и то главно при елизия на редуцирани гласни в лексеми, съставени от няколко срички.⁵

3. Имайки предвид вокалната хармония в тюркските езици, в това число и в чувашкия, можем с голяма степен на правдоподобие да изключим предната гласна *-e-* от състава на търсения корен, тъй като следващите гласни са задни.

4. Казаното до тук ни позволява да реконструираме корените **sät/*sīt* и **šät/*šīt*. Следващата елиминация засяга първите две основи *sät/sīt*, в които началната съгласна е твърда, отговаряща на пратюркската **s-*. Причината за нейното отхвърляне е семантиката на тези два корена, неотговаряща на нито едно от значенията на *стърга*. Това значи, че трябва да се съсредоточим върху корените, които в съвременния чувашки език са с начална палатална *ś < *j*, а именно **šät/*šīt*, като не забравяме, че в якутския и най-вероятно в прабългарския език тази съгласна е била още твърда. Тюркското съответствие на корена **šät/*šīt* намираме в корена **jat-* ‘лежа’. Съответствието *a* (тюрк.) ~ *ī* (чув.) е редовно явление, пр. *šīr-* (чув.) ~ *jaz-* (тур.) ‘пиша’, съответствието *ī* ~ *ā* е диалектно в рамките на чувашкия език, пр. *jīvās* (чув. литер., низовой диалект) *jāvās* (верховой диалект) ‘дърво’.⁶

II. Афикси

1. Афиксът *-ar/-er* (тур. *-dār/-tār, -t, -ir, -ar*) образува каузативни глаголни форми.

2. Афиксът *-ga*. Вземайки под внимание носовата гласна в полската лексема *straga*, трябва да приемем, че в първичната форма афиксът е бил **-ang ~ *-aŋ*. В кипчакско-огурската подгрупа на тюркските езици пратюркската **ŋ* е запазена или е преминала в *j, g, m, n*. В чувашкия премиването в *n* или *m* е сравнително късно явление. За това свидетелстват чувашките заемки в съседните угро-фински езици, където *ng* е запазена⁷. Чувашкият афикс *-m*, чието съответствие в тюркските езици е *-n*, образуващ отглаголни имена със значение на резултат на действието⁸ най-вероятно е свързан генетично с носовата съгласна *-*ŋ (ng)*. В сред тюркските езици афиксът *-anag/-enek*, който образува същест-

вителни, означаващи обект, оръдие, процес, резултат и място на действието⁹, най-точно отговаря на праформата *-аη. Трябва да отбележим важен факт, а именно, че -*anag/-enek* е словообразуващ афикс в татарския език¹⁰.

3. Афиксът -а в изходна позиция може да бъде отнесен до чувашкия -а/-е, образуващ съществителни от именни основи, е считан за по-стара форма на диминутивния -аkl/-ек.¹¹

Предполагаемата реконструкция на прабългарската лексема **sătiraŋa* ~ **stiraŋa* > **stiranga*: като заемка в старославянски език е преминала в *stroga* чрез назализация на гласна а в сричката -ан- (а > о), записвана в старобългарския с ж, чието носово произношение е запазено само в полския и кашубския езици. В българския, както знаем, носовата ж е преминала в ъ (*стърга* ~ *стръга*), в сръбския в ѓ (*strúga*).

Ето някои лексикални съответствия в тюркските езици, отговарящи на представените фонетични и морфологични съответствия.

якутски:

sit- ‘лежа’

sitar ‘леговище, място на сушата, заемано от морските животни’

sit̄iar- ‘слагам (някого) да спи’

sit̄iari ‘лежащ’ ‘наклонен’, *sit̄iari xaja* ‘полегнала планина’

sit̄iarii ‘постоянно убежище’

sitariga, sitara ‘одеяло’, ‘постеля’

sit̄igan, ‘свикнал да лежи’

sit̄iganna ‘има навик да лежа’

sit̄tik ‘възглавница’

sit̄iari d'ie ‘дървен дом’

старотурски:

jat- ‘лежа’

jatug ‘място за спане’

jatuq ‘дюшек’

турски:

jatir- ‘полагам, поставям да легне, настанявам’

jatar koltuk ‘лежащо кресло’
jatik ‘наклонен’, ‘наведен’, ‘полегат’
чувашки:

šitar / *šatar* ‘възглавница’, ‘дюшек, юрган, постеля’ (Егоров 226), чиято диалектна форма е *star* (Ашмарин XIII, 119, АП, 63).

Това е единствената дума, произхождаща от пратюркския корен **jat-* ‘лежа’, която се е запазила в чувашкия език. Отсъствието на последната сричка *-ga* в *šitar*/*šatar*/*star* се обяснява с елизията на съгласната *-g* след сонорна съгласна, което тук е редовно явление. Разликата между чувашката дума и българската заемка е резултат на по-късно самостоятелно развитие на двата езика.

Цитираните тюркски лексеми обхващат главното значение на *стърга*, а именно ‘място на пребиваване, нощуване’. Това позволява да предложим следната цялостна реконструкция: **šit-*/**šät-* ‘лежа’, ‘нощувам’ + *-ar/-er* каузативен афикс > **šitar-*/**šatar-* ‘слагам да легне’, ‘настанявам за нощуване’ + *-aŋ* афикс, образуващ отглаголни имена > **šataraŋ*/**šitaraŋ* ‘леговище’, ‘място за нощуване, пребиваване, преминаване’, ‘оградено място’, *-al/-e* умалителен афикс > *šatarana*/**šitana*¹² ‘леговище’, ‘малко място за нощуване, пребиваване, преминаване’, ‘тясно оградено място’.

Както виждаме, вероятността *стърга* да бъде заемка от прабългарския език е голяма както от фонетична, морфологична, така и от семантична гледна точка. Работата върху тази дума в областта на тюркологията и алтаистиката още не е завършена, нужно е преди всичко проследяването на възможни езикови контакти и вътрешноалтайски заемания. За нас обаче важното е да се установи точното разпространение на този топоним на Балканския полуостров, както и на самата лексема. Това може да ни даде представа за местата, където прабългарския език е бил говорен. За сега, при едно малко прибързано търсене, мога да кажа, че не го намерих в Западна и Северозападна България. Често се среща в планинските райони, където славянизацията на населението, говорещо прабългарски език, е била по-късна. Но тези изводи се нуждаят от точна проверка.

Стърките

Търсейки в чувашките речници и ономастични сборници съответствията на *стърга*, попаднах на думата *śatra*, която се различава от *śitar/śātar* главно по това, че коренната гласна в чувашкия не е редуцирана. Сричковият състав също е различен: вместо втората затворена сричка *-ar* тук имаме отворената *-ra*. Ето нейните значения:

śatra ‘дълга съчка, пръчка’; ‘гъсталак, пущинак, храсталак’, *śatraka* ‘храсталак, шубрак’ и *śatārk(k)a* ‘храсталак’, татарския *čitir* и башкирския *sitir* ‘съчки’¹³ (Федотов II 88, Егоров 204).

Тези думи можем да отнесем към плевенския топоним *Стърките* ‘ниви между два дола, които приличат на *стърка*’ (двете дървени пръчки на кола/каруца, между които се впряга кон или магаре) вж. също *стърк* (БЕР) ‘вертикални дървета на тъкачен стан’. Както виждаме, значението отговаря на това на чувашката *śatra*.

Етимологията, предлагана от Егоров, като звукоподражателна дума от звуците, издавани при чупенето на пръчки, не е убедителна. Липсата на корена *śat* в чувашкия език говори за възможност *śatra* да е заемка от съседен език. А. Н. Галкин¹⁴ се произнася за угрофински (марийски) произход на *śatra* < *čotra > čodira със същото значение ‘нисък и гъст храсталак’. Обяснява, че «тюркоезичните прабългари, оформили се като етнос в условията на степно-номадски начин на живот, не са имали собствени думи, характерни за детайлно горския микроландшафт. Тази горска лексика представлява 70% от всичките мариизми в чувашкия език, употребявани в северозападните чувашки говори.»

Това звучи логично, но едновременно поставя въпрос как тази дума се е намерила на Балканите, където прабългарите са дошли, преди част от тях да се е заселила в гористите терени над Волга. На този въпрос трябва да се потърси отговор.

Сега искам да кажа няколко думи за славянските етноними и за методологията на изследването на тяхната етимология, за което споменах миналата година по време на „Дните на отворените врати“. Както е известно, славянските етноними се появяват в исто-

рическите паметници обикновено по време на голямото преселение на народите, свързано с идването на хуните в Европа и особено след тяхното отдръпване на изток в V век. По тази причина изследването им от гледна точка и въз основа на алтайските езици, и по-конкретно на алтайската ономастика, е правилен подход, въпреки научната традицията, която от самото начало се опира на славянските езици. Така късното им появяване на историческата сцена подсказва, че те не са древни племенни названия, а още по-малко самоназвания. Най-често означават ролята, която са изпълнявали в Хунската империя или в Аварския каганат. Под тези имена невинаги намираме население с родствени връзки, общ генетичен произход и общ език. Най-ясно това е изразено в етнонима *славяни* (*saqlab*), който особено в арабските извори се отнася към различни *етнически* групи в разни краища на Европа и Азия. Етнонимите често са давани от съседно население, говорещо друг език. За тюрко-алтайския произход на някои славянски етноними съм писала още в моя хабилитационен труд, чийто рецензент беше проф. Борис Симеонов.¹⁵ Миналата година представих тюркска етимология на етнонима *хърват*.

Днес ще се спра на огурска (хуно-българска) етимология на следващ славянски и балкански етноним.

Сърбин

Етнонимът *сърбин*, в сърбо-хърватския език *s'rb*, *s'rbīn*, *s'rbī' in*, в гръцките източници записан Σέρβιοι, Σέρβλοι; в старосърбските *срѣбинь*, *срѣблинь*; в латинските *urbi*; в българския език *сърб*, *сърбин*. Този етноним се отнася за сърбите на Балканите и за лужицките сърби. Често се среща като компонент на славянски топоними. Сред многото етимологии най-правдоподобна и приета от славистите е тази, която отправя към думата *пасерб* (пол. *pasierb*) 'пасынок' (първично значение 'съюзник', който се е присъединил) < *присербитися* 'присъединявам се' (укр.)¹⁶ Илинский¹⁷ отправя *сърб* към латинския глагол *serere* 'нанизывать, сцеплять, сплетать, свързывать, соединять' (свързвам) и към гръцкия εἶρω. В индоевропейски аспект авторът обяснява, че думата е образувана „от корена *sṛ-, разширен с форманта *bho-, означаващ 'бит, същест-

вуване'... Казано с други думи, това значи, че прасл. *sürbiti se* представлява denominativum от името *sъrbъ* или *sъrbь*... И подобно на това, както в латинското *series*, с течение на времето започнало да се употребява в значение 'хора, свързани по родство', 'родов съюз'. Мнозинството от етимолозите не приема този извод и етнонимът *серб* на индоевропейско ниво продължава да бъде загадка.

Търсейки произхода от гледна точка на огурските и останалите алтайски езици, можем да приемем с голяма степен на правдоподобие, връзка с чувашкия исторически термин *śěrpü* 'сотник' (стотник) < *śěr* ~ *jüz* (тур.) 'сто' и *pü* > *pěv* 'ръст, тяло', 'стан' (Федотов 416) ~ тюрк. *boу* 'тяло, фигура, стан' 'ръст, тяло, сборище от хора, племе, народ' (ДТС) < пратюрк. **bod* (EDAL 365). Така както е отбелязано (ЭСЛЯ, 176/8), неговата връзка с монг. *bie* 'тяло, организъм', 'личност' и с тунг. *beje* 'човек', 'мъж', 'самец', 'личност', е възможна, но неясна поради известна фонетична некорелативност, която Федотов не отбелязва.

Семантичната реконструкция на предложената етимология е 'сто души, сто мъже' 'стотня'. При съпоставянето ѝ със значението 'стотник' възниква несъответствие. От исторична гледна точка трябва да обърнем внимание на организацията на алтайско-тюркските войски, които се делят на отряди по 100 души (така наречените стотни). В османската войска на чело на такова подразделение е стоял *jüzbaşı* (*yüzbaşı*). Въз основа на документи от началото на XVII век чувашкият историк Димитриев¹⁸ пише: „Няма съмнение, че град Цивильск, първоначално носещ името Сербиевски град, е бил основан там, където се е намирало населено място, носещо името *Ѕěpnj*. Чувашката дума *śěrpj* значи 'стотник'. По време на Казанското ханство и в първите десетилетия на московското управление тази местност е принадлежала на княз-стотник.”

Семантичното несъответствие изисква да се търси друго обяснение на дума *pī*, което намираме в якут. *po*, алт. *pij/pī*, татар. *bi*, общотюрк. *beg* 'бей' (ЭСЛЯ 1978). Съответствието *e* (тюрк.) ~ *ü* (чув.) е известно (тур. *tepe* ~ чув. *tüpe* 'връх'). Дългата гласна *ī* в якутската лексема подсказва елизия на крайната съгласна -g,

намерила се в интервокална позиция при възможното изафетно окончание **beg-i/-ě*. Лексемата *beg* е смятана за китайска заемка в пратюркския език от III век, със значение ‘старейшина на род’.¹⁹ Това значение позволява да допуснем, че чув. *pü* може да има генеалогична връзка с *beglbej*. По-лесно е да видим тук значението ‘стотник’, докато в предишната значението е по-скоро ‘стотня’.

Славянизацията на чувашката думата *çĕрпĕ* на базата на руския език, е дала торонима *Сербиевски*: преминаването *ś-* > *s-*, > *e*, съгласната *-p-* между сонорната *-r-* и гласната *-j-* в чувашкия се произнася *-b-*. Тук може да се забележи, че палаталната начална съгласна *ś* в началото на 17 век е била още твърда, поне в някои диалекти. *Śĕrpü* е чест компонент в чувашките топоними: *Śĕrpükassi*, *Śĕrpü šĭve*²⁰, така както и *Серб* в славянските езици.

Формата *Сербин* с изходна наставка *-in* е обяснима като един от видовете на събирателно-колективна множественост в тюркските езици²¹: *śĕrpü*, *śĕrpün* > *śrb*, *śrbīn*, Чувашкият език дава възможност да обясним също така формата *сръблинь*, в която имаме допълнителна съгласна *-l-*, в която виждаме афикс *-lǎ/lě*²²: (yüzbaşı). Независимо от това коя етимология на думата *pü* ще предпочетем, семантичната реконструкция **śĕrbülě* – **śĕrbülĕn* > *śrb’īn* ще бъде ‘принадлежащ на стотня’, ‘воин’. Не е изключено тук да имаме суффикса *-len* показател на множественост и колективност.²³

В полза на представената етимология на етнонима *Сърбин* говорят също така аргументи от културен характер на сръбското общество, а именно – борбеният култ и героизмът на сърбите, за които свидетелства не само сръбската история, но и богатият епос на героична смелост и доблест. Това позволява да поставим хипотезата, че с името *śrb*, *śrbīn*, *śrb’īn* е наричана тази част от населението, която активно е участвала във военни действия и е съставлявала част от войската най-вероятно във времето на хуните.

БЕЛЕЖКИ

¹ В езиковедските среди често се употребяват термините *огурски*, *булгарски*, *хуно-булгарски* езици за първата група и *стандартни тюркски* езици за втората група.

² Х. Мемова-Сюлейманова, *Лексикални заемки в турския език от българския и от другите славянски езици*. – Съпоставително езикознание. 6/3 – 5, 1981, с. 121.

³ Р. Даскалов, *Чудният свят на древните българи*, ИК „Гутенберг“ София 2011, с. 172.

⁴ G. Clauson, *Turkish and Mongolian Studies*, London 1962, с. 215

⁵ В съвременния чувашки език за тази тенденция говорят също така заемките (главно от руски), които запазват струпването на съгласните st: *стаж*, *станция*, *статистика*, без вмъкване на гласни, както е в турския език в такава ситуация.

⁶ В. Г. Егоров, *Современный чувашский литературный язык в сравнительно-историческом освещении*, Часть I, Чебоксары, 1954, с. 73.

⁷ М. Ряснен, *Материалы по исторической фонетике тюркских языков*, Москва 1955, с. 168–176.

⁸ Л. С. Левитская, *Историческая морфология чувашского языка*. Москва, изд. “Наука”, 1976, стр. 158.

⁹ Э. В. Севортян, *Аффиксы сменного словообразования в азербайджанском языке*, Москва 1966, с. 200–217, 225–227.

¹⁰ В. Н. Хандилгин, *Татар теле грамматикасы (Морфология һәм синтаксис)*, Казань, 1959, с. 77–79.

¹¹ Л. С. Левитская, цит. съч., стр. 141.

¹² Левитская, с. 141 „...аффикс с утраченным диминутивным (уменьшительным) значением, генетически близкий к *-ак/-ек*” и вероятно хронологично по-стара форма на *-ак/-ек*.

¹³ Тези два езика принадлежат към огууро-къпчакската подгрупа.

¹⁴ Воронцова, О. П., Галкин, И. С., *Топонимика Республики Марий Эл: Историко-этимологический анализ*. Йошкар-Ола: Изд.-во Марийск. Полиграф. комбината, 2002

¹⁵ A. Parzymies, *Język protobułgarski. Przyczynek do rekonstrukcji na podstawie porównań turecko-atajskich*, Warszawa, 1994, str. 76–84.

¹⁶ Vasmer za J. J. Mikolla (69 przypis: J. J. Mikolla, «Русский Филологический Вестник», Т. 48, с. 273, Варшава)

¹⁷ Г. Ильинский, *Млр. присе́рбитися ‘присоседиться, пристать, привязаться’*. – Известия отделения русского языка и словесности Академии наук, Т. XXIV, Петроград 1923, с.138–140.

¹⁸ В. Д. Димитриев, *Документы по истории народов Среднего Поволжья XVI – начало XVII веков*, Чебоксары, 1986, с. 105, 123, 124.

¹⁹ А. В. Дыбо, цит. съч., с. 68.

²⁰ Н. И. Ашмарин, Словарь чувашского языка, вып. XII, Чебоксары, 1937.

²¹ СИГТЯ, Морфология, с. 189–190.

²² Л. С. Левитская, цит. съч., с. 126–127.

²³ Кононов А. Н., *Показатели собирательно-множественности в тюркских языках*, Ленинград, 1969, с. 22.